

va izlizanih peta". Polazimo, dakle, u tu tavansku pustolovinu nošeni entuzijazmom koji živo pamti "džepnice pune pikula, špage i smole" i može se kadgod poželiti vratiti u dječje "carevine bazge, lonaca, šarafa.../ gdje car stoluje njihov u grmlju kraj plota". Tu su i žerave iz krušne peći, okus svježih krušnih "palke" i mlinovi od kukuruzovine na potoku, pucaljske od bazge, čežnje za pjegavom djevojčicom iz susjedstva i napokon, svi oni dugočasni razgovori i "spomenki" o bolestima, kaštigama, pošljicama, ratnim kolajnama i drvenoj nozi, o anđelima čuvarima i kmici po kojoj "nečistak k meni dohađa v snoboke".

Ipak, nad svim tim zapisima "dokazima postojanja" lebdi ideja puta, a on "ves sŕkan je, zamotan, baš kakti mustač / on smrt je bez plača, življenje bez gač". Pjesnik zna da mu je putovati bez povratka. Bez sentimentalnosti ustvrđuje: "Moj život je podlev. I krvavi žulj." Spominje se nanesenih mu nepravdi, ljubavi koje su ga nakratko grijale i dugo boljele i onda se maestralno, u visokom krležijanskom stilu, i ne bez konkurentne kerempuhovske ironije oprašta od svoje najveće ljubavi - Podravine. Reći će: "Sad primam tvoj egzodus, moje si prezrela žrtve. / Ostavljam rumene ravni, šume, pseta i ljude / Neka se sinovi lukulskim gozbama brtve! Neka u placenti brazde jedre ljubav rude!". Smatrajući se "prognanin" i neprihvaćenim u zavičaju, u čemu ima podjednako istine kao i subjektivna pretjerivanja, Dolenc je zatvorio krug godišnjih i životnih doba, ostavljajući nam kao nadarbinu pregršti aforizama, eseja, etnografskih i leksičkih zapisa, pjesama i crteža, koji tek čekaju svoje praveno vrednovanje. Što se pak njegove načelnosti tiče, napustio je svijet u dosljedno Mandelještamovoj maniri: "Mi ćemo otići kao pješadija, / Ali nećemo slaviti ni grabež, ni nadničarenje ni laž".

Kolovoza 2002.

Zdravko SELEŠ

Društvo hrvatskih književnika

GRGUR KARLOVČAN 2002.

60 GODINA POSLIJE TRAGIČNE SMRTI

Što znamo o Grguru Karlovčanu 2002.?

U relativno davnim, pionirskim danima mog života (70-tih godina), kad sam bio učenik Osnovne škole "Grgur Karlovčan" u Đurđevcu, Dan škole bio je bogato slavljen i povezan uz djelo i život Grgura Karlovčana. Od početka školovanja smo o njemu učili mnogo, pred školom je njegova bista, neki njegovi stihovi u predvorju škole (tu sam prije nekoliko godina vidio dva ispala slova koja ni do danas nisu nadomještena!), sjećam se da smo na stihove njegovih pjesama pisali školske zadaće i sastave, a i da sam, kao mladi literat i član literarno-novinarske družine, zajedno s još jedno ili dvoje učenika, prigodom jednog

Dana škole imao priliku raditi intervju s pjesnikovom suprugom Stanojkom. Naravno, pravu sliku o književnom opusu Grgura Karlovčana stvorio sam kasnije, kao srednjoškolac, ali ne u školi, nego u okviru svojih literarnih interesa i zanimanja za podravsku književnu stvarnost i prošlost. Danas se i sam rijetko vraćam Karlovčanu, najčešće kad netko od mojih učenika radi kakav rad o njemu, budući da često upućujem svoje učenike na bavljenje zavičajnom književnošću.

Naša sredina i inače nije previše kulturno glasna i ne živi bogatim književnim životom, međutim mi se čini da su neka imena u određenim razdobljima bila dodatno zanemarivana i odiozna pa se to u devedesetim godinama dogodilo i s Grgurom Karlovčanom. Kako je pripadao lijevo orijentiranim književnicima, nakon što je komunistička opcija poražena na izborima u Hrvatskoj, dok se o jednim počelo i smjelo govoriti, dotle se neke identificiralo s negativnostima propalog režima i imena su im obavijena šutnjom. Socijalni buntovnik i socijalni pisac Grgur Karlovčan od uvaženog je podravskog književnika postao ime koje bi bilo bolje promijeniti. Naime, bilo je tih godina i prijedloga da se promijeni ime đurđevačke osnovne škole, ali se to nije dogodilo. Ipak, čini mi se da je došlo do drugog: tamo gdje bi bilo logično da se govori o njegovom imenu i djelu, to je ime i djelo zaobilaženo i prešućivano. Kao da su se Kalinovac, đurđevačka osnovna škola i Podravina posramili što su do tada slavili pjesnika koji nije baš bio pripadnik one ideje koja se u Hrvatskoj prepoznala i nametnula devedesetih godina. Jedan dio ove tvrdnje pripada mojemu doživljaju vremena, a drugi na neki način potkrepljuje anketa koju sam proveo s grupom svojih učenika u okviru Projektnog dana Gimnazije dr. Ivana Kranjčeva Đurđevac, 22. travnja 2002.

Anketa je bila dio projekta nazvanog "Što znamo o Grguru Karlovčanu", a rađena je na reprezentativnom uzorku od 100 učenika. S obzirom da dobar dio učenika naše gimnazije dolazi iz đurđevačke osnovne škole (Osnovne škole Grgura Karlovčana) i da ima i dosta učenika iz Kalinovca, a i ostali su pretežito iz najbliže okolice (Virje, Molve, Kloštar Podravski, Ferdinandovac, Sesvete Podr.), Grgura Karlovčana trebali bi doživljavati kao značajnog zavičajnog književnika. Saznali smo da učenici znaju sljedeće:

- da je rođen u Kalinovcu	- 90 %
- 1913. godine	- 24 %
- početkom 20. st.	- 13 %
- da je umro 1942.	- 40 %
- da je ubijen u ratu	- 8 %
- poginuo u ratu	- 30 %
- da je bio književnik i učitelj	- 47 %
- samo jedno od toga	- 37 %
- da je napisao roman "Natopljene brazde"	- 7 %
- da je napisao novele "Krik", "Povratak", "Rumenka"	- 2 %
- neke njegove pjesme i poneki njegov stih	- 9 %
- cijelu pjesmu (napamet)	- 2 %

Što možemo zaključiti iz ankete? Ponešto i ništa. Kako Karlovčan nije zastupljen u redovitom nastavnom programu gimnazije, a ni osnovne škole, učenici ga ne upoznaju kao programskog pisca. Većinu pisaca izvan programa naši učenici i inače ne poznaju. Ipak, čini se da je njihova slika o Karlovčanu ipak previše fluidna za zavičajce: svoj zavičaj trebali bismo bolje poznavati da bismo ga mogli bolje promovirati, da se pred drugima ne bismo našli nespremni kad se hvale svojim. A tko će, ako neće budući studenti i akademski građani? Činjenica da samo 8% zna da je Karlovčan ubijen u Drugom svjetskom ratu, da preostalih 30%, koji znaju da je poginuo u ratu, misle da je to bilo s puškom u ruci ili nešto slično, govori nam o tome da se na neprimjeren način stidimo vlastite povijesti: trebamo znati da su u tom ratu ubijeni i hr-

vatski književnici August Cesarec, Mihovil Pavlek Miškina, Ivan Goran Kovačić, Vinko Kos... Trebamo znati i ne skrivati to od sebe; povijest se proučava i uči da se ne bi ponavljala. Ratovi i totalitarizmi nesreće su koje su se događale i događaju narodima i državama; kad kažemo sve što je u njima bilo izrazito loše, kad se znanjem pripremamo za borbu protiv neznanja i manipulacija, tada je temelj demokratskog svijeta čvršći; zločini se najčešće događaju u mraku i u mračnim vremenima i čine ih mračni ljudi koje ništa ne može opravdati. Kad netko nožem nasrće na riječ, trebalo bi nam biti očito da se radi o onome koji ne pripada ni jednom pokušaju, ni jednoj ideji o boljem svijetu, a koje se nerijetko suprotstavljaju jedne drugima, ali u demokratskom svijetu to suprotstavljanje je dijalog i parlamentarna borba, dok se u totalitarizmima i ratovima sve pretvara u sukob u kojemu, nerijetko, ispliva na površinu najnehumanije i najgore u ljudima. I to onda, s ove ili one strane, napada na ono najljudskije što prepoznaje kao sebi suprotstavljeno, a slabo. U vremenima u kojima ubijaju pjesnike zbog riječi, smrt kosi široko i nitko nije siguran.

Što bi uistinu trebalo znati o Grguru Karlovčanu? **GRGUR KARLOVČAN** rođen je 11. ožujka 1913. godine u Kalinovcu. Potekao je od siromašnih roditelja - oca koji je poginuo u Galiciji i majke, koja se, da bi lakše živjela, nakon muževe smrti preudala. Njegovo djetinjstvo slično je svim djetinjstvima takve vrste: neimaština i gorčina neispunjenih želja. Bistra i marljiva dječaka Grgura u selu su svi voljeli, a posebno učitelj koji je želio da Grgur nastavi školovanje. Tako Karlovčan svakog dana pješači u Đurđevac, u građansku školu, koju uspješno završava, već onda pišući svoje prve stihove i sastavke. Po završetku građanske škole odlazi u Zagreb u Cvječarsku školu gdje ne ostaje ni dva mjeseca te se upisuje u Preparandiju u Pakracu. Tu preživljava uz pomoć dobrih ljudi, ali se osjeća poniženo i do kraja uočava sve društvene suprotnosti - s jedne strane bogatstvo i bezbrižan život, a s druge bolest, bijedu i siromaštvo. To ga navodi da u jednoj školskoj zadaći promijeni narodnu poslovicu "Tko radi - taj ima" u "Tko radi - taj nema" čime je jasno izrazio svoje mišljenje o društvu u kojem živi, ali i zbog čega je skoro bio izbačen iz škole. S jednim svojim školskim kolegom surađuje u knjizi "Srednjoškolci govore" koja je govorila protiv kapitalizma i religioznosti u društvu. Nakon toga Karlovčan je bio u opasnosti da mu se zabrani školovanje u svim školama u državi te traži otpusnicu i prelazi u Preparandiju u Karlovac.

Nakon položene mature izdaje u Đurđevcu, u vlastitoj nakladi, zbirku pjesama pod naslovom "Srce nad ravnicom". Kao učitelj zaposlio se u Tasovčićima, u Hercegovini, gdje se uvjerava u bijedni život seljaka i radnika u svim dijelovima tadašnje države. Uz rad i redovnu školsku nastavu, Karlovčan i ovdje piše pjesme i pripovijetke te završava roman "Natopljene brazde" koji izdaje u Zagrebu 1939. godine. 1940. godine, kao student Visoke pedagoške škole, tiska i izdaje i drugu zbirku pjesama "Lice dana". Za sve to vrijeme redovito je objavljivao u "Hrvatskoj reviji", "Mladosti", "Selu i gradu", "Danima i ljudima", "Hrvatskom učiteljskom domu", "Književniku", "Napretku", "Našoj stvarnosti", "Izrazu" i dr. I u vrijeme rata, kada je bio zatvoren u tamnici u Petrinji, Karlovčan neumorno stvara, pišući svoje posljednje pjesme za zbirku pjesama "Tamnica" koje su, nažalost, izgubljene.

Kao komunist i partizanski agitator Grgur je bio uhapšen u travnju 1942., a u svibnju je, u jednoj ustaškoj hajki, nestala i Grgurova, godinu i pol stara kćer Slobodanka (Marija). U srpnju je Grgur dospio u zatvor u Staroj Gradiški, odakle bježi preplivavši Savu, ali su ga nakon nekoliko dana uhvatili u Bosanskoj Gradiški i strpali u samicu. Dva mjeseca kasnije, 29. rujna 1942. godine, prema svjedočenju Mate Kudu-mije, također zatočenika istog logora, zapovjednik logora Mile Orešković slavio je rođendan "i u noći toga dana pijane ustaše (navodno ustaški poručnik Ile) zaklaše ga."

U svom bavljenju G. Karlovčanom uvijek se služim "Sabranim djelima" iz 1978. godine koje su izdali Osnovna škola "Grgur Karlovčan" Đurđevac, SIZ za kulturu općine Čapljina i SIZ za kulturu općine Đurđe-

vac. Kako je knjiga bogato opremljena, među ostalim i sjećanjima Mate Kudumije te dvjema studijama dr. Tode Čolaka i Miroslava Dolenca Dravskog, upućujem sve zainteresirane na ovo izdanje. Posebno je vrijedan rad Miroslava Dolenca Dravskog "Grgur Karlovcan - pjesnik poniženih i uvrijeđenih" koji iscrpno govori o književnom radu Grgura Karlovčana te, između ostalog, kaže "razvijao se na nekoliko kolosijeka, interesi literarni su mu dakle različiti. Po onome što je iza njega ostalo, što je napisao u svom kratkom životu napunivši jedva trideset godina života, njegov književni rad možemo podijeliti na: a) poeziju na štokavskom narječju i na dijalektu; b) prozni rad; c) rad na romanu - jedini roman "Natopljene brazde"; d) bavljenje teorijom pedagogije."

Dolenc u svom tekstu donosi i relevantne vrijednosne sudove o svim dijelovima Karlovčanova opusa pa, kako ne bih želio ponavljati napisano, a budući se slažem s njegovim ocjenama, upućujem čitatelje na spomenuti tekst Dječak željan pravde.

Jednom sam, pročitavši rijetko spominjanu Karlovčanovu pjesmu "Kupine", zabilježio: "Grgura K. bih razumio i da je pljačkao kao Robin Hood, pa i da je postao običan razbojnik: dječak koji je tako bolno doživljavao siromaštvo i bijedu, koji je tako želio da se to stanje promijeni, nije mogao kršćanski trpeljivo prihvatiti patnju, muku; dapače, više tuđu, nego svoju. Otac, mati, suseljani, ljudi čiji je sav život patnja, nisu mu mogli dozvoliti da sebe sebično izvuče iz svega toga i da više ne vidi i ne osjeća: duboko se u duši urezala glad i bijeda, vječno će biti željna pravde." Evo pjesme:

KUPINE

*Kupine moga dječastva:
na vijencu trnovu crne kapi,
crne kapi zemljine tople krvi.*

*Uz prašne drumove,
uz male putove,
uz krute, mučne igle trnja;
zriju zrikavci crni crna zrnja,
zriju zrnja
kupinja i trnja.*

*Jedine to su plodine
- kupine,
trnine,
maline -
jedine plodine:
gladnog, prezrenog,
tihog, napuštenog...*

kupine i ogrebotine!

*I kruške su kupine bile,
u predvečerja topla mirise dunja krile;*

*u grimiz ribizla ogrnute
dugo bi i često snatrile...*

*Jer kruške - prave - čuvao Velečasni s visokim plotom,
s kosmatim vrazima, gromom, paklenskom toplotom.
Zašto bi ribizli i dunje usplamtjele požudom i pohotom,
kad je na straži njihovoj stajao Gospodin
sa šibama, moralkom i sramotom?*

*I uvijek tako - dok zriju kupine,
prokaplju na srcu krvave,
crne ogrebotine...
I uvijek raste božanstvo bosonogo,
okrunjeno vijencem trnovim, vijencem patnika.*

*Raste božanstvo svijetlo, kô dobra godina,
kô dobra godina, kô dobra plodina;
raste božanstvu trnova kruna,
ali i srce toplo, srce dostupno,
dostupno, kao dječastvu slatka kupina."*

Dakako, misao se odnosila i na sve ostalo što je Karlovčan napisao, kao što su "Pjesma o ranim ljetima" iz koje su i često citirani završni stihovi:

" - Ja sam siromah i beskućnik!

*Nosim samo zgaženi pogled i srce veliko i toplo
za narod moj poniženi, gdje ću srdačno biti primljen,
za narod moj - beskućnika."*

ali koja je u svojoj osnovnoj intonaciji puna sjete za onim što je moglo u životu biti drugačije:

*"Dječakove oči postaju široke od čeznuća,
gledajući kolosijek svjež iza vratiju."*

kaže u prvom dijelu pjesme, a u drugom je dječak odrastao, mada već u prvom "Oči te, velike i plave kao i nebo ljetno nad ravnicom / pune su tuge za ocem (...) što sami odoše u polja, široka i zlatna,(...) a njega zaboraviše povesti..", dakle, kao da već tada sluti da ništa od njegovih dječjačkih nada, želja i snova neće biti ispunjeno. Ipak, na početku drugog dijela kaže:

*"I danas je ljeto,
a ja bih htio da sam bezazlen dječak
što čezne, osamljen, u dvorištu..."*

svjestan da je bolja i ta tužna nada, nego tmurne misli u kojima su ljudi jasno razvrstani na one koji imaju sve i one koji nemaju ništa. I to nas vraća kupinama koje mi dječjačkim, djetinjim doživljajem govore mnogo o onome što je došlo poslije. Dakako, takvu neimaštinu i takvu želju za običnim domaćim voćem većini nas je teško razumjeti. Kad se uživljam u taj doživljaj, onda se, umjesto mog djetinjstva, u kojemu je moj otac napravio drvenu sjedalicu za mene da me može na biciklu odvesti u vinograd, ali je ubrzo zatim, zbog boljih vremena i njegova ustrajna stolarskog rada, uslijedio motor pa onda i auto, sjećam pročitanih stranica zavičajnih i inih autora i priča mog oca o crnim dudama i kukuruznom kruhu kojeg je uvijek odbijao jer ga se u djetinjstvu "i previše naužio". I onda te željene kupine rastu, poprimaju značaj Tinovih / Božjih iznevjerenih obećanja jer se o njima, iz nove perspektive, i radi: kupine je "čuvao Velečasni s visokim plotom, / s kosmatim vrazima, gromom i paklenskom toplotom (...) sa šibama moralom i sramotom", a dječaku i čovjeku Grguru Karlovčanu bilo bi potrebno "božanstvo svijetlo" koje ima "srce toplo, srce dostupno". O čemu govorim? O onom osjećaju duboka razočaranja u kojemu čovjek ujevićevski pomišlja da ga je Bog zaboravio ili, čak, da Bog i ne postoji kad sve te patnje u svijetu dopušta. Karlovčan je izrastao u okruženju seoske kršćanske obitelji. Mogao je životnu patnju doživjeti na kršćanski način, život na Zemlji samo dolinom patnje u kojoj se stječu zasluge za "život vječni". Ali nije! I to nije ništa nenormalno. Neki se sa svijetom mire, a neki ga pokušavaju promijeniti. Svi polaze od istog stajališta. Neki se bave humanitarnim i karitativnim radom, neki se bore protiv loših. I jedni i drugi polaze od najdubljih doživljaja u sebi, od osjećaja pravde i morala koji im je ugrađen u djetinjstvu, a u mladosti se oblikuje u način na koji će se suprotstaviti nedostacima i zlima svijeta.

Okosnicu života i književnog stvaralaštava Grgura Karlovčana čini upravo taj osjećaj potrebe za socijalnom pravdom koji ga je približio socijalizmu i komunizmu, a koji je bitno obilježio i njegovo literarno stvaralaštvo. I zato, iza čovjeka koji slika teške slike neimaštine i siromaštva u svojim novelama i romanu, i piše tužne pjesme o mucu, bolesti i smrti seljaka ("Otac je donio u grad bolesno dijete", "Epitaf ocu", "Ručke naše"), vidim dječaka željna pravde, čovjeka koji je u boljem svijetu mogao pisati pjesme pune ljepote koju je rubom svoga oka zamjećivao i ljubavi, koju su, kao u pjesmi "Romon žudnje" prekrile tamne noći:

*"Vidio sam topolu svjetlima iskićenu,
a bila je nedjelja i išao sam niz rijeku.
Srce je list topolin, al' život u tijeku
otkida ga i sve dalje nosi niz bijelu pjenu,
mimo drage vedrine, uz obla topla njedra
kroz tamnih noći vitice u crna naduta njedra."*

Mada u njegovim djelima ima nedostataka, on nam i danas, 2002. godine, može biti zanimljiv i poticajan i ne smijemo dozvoliti da dječak željan pravde kojega smo naslutili ispod ljuske pobunjenog čovjeka, doživi još i nepravdu zaborava i nerazumijevanja.

Božena LOBOREC

Društvo hrvatskih književnika

MOJ SUSRET S KRLEŽOM

Koprivnički knjižar, tiskar i nakladnik Vinko Vošicki 1911. godine otvorio je tiskaru u kojoj je moj otac izučio zanat slagara (kasnije i *mašinmajstora* za tiskarske strojeve). U zanat je došao kao dvanaestogodišnji dečkić (r.1899.) i u tiskari bio zaposlen (uz prekid kad je služio vojni rok) sve do 1927. godine kad je otvorio svoju tiskaru. Budući da je zanat mojega oca vezan uz tiskarstvo, u mojoj se obitelji iznad svega poštovala knjiga. Primjerice, običaj je da se za Božić stavlja na stol ono od čega obitelj živi. Moj ujak, seljak, imao je uvijek na stolu razno sjemenje, a pod stolom konjsku opremu, a na našem je stolu uvijek bila knjiga. Vošicki je bio uzor mome ocu i svima nama. Tata je često spominjao njegov odnos prema radnicima i ugledao se u njega. Sjećam se da je i tata dobrim radnicima sam povisivao plaću jer je tako radio Vošicki. Sjećam se da se u našoj ulici (Severovcu) pričalo da je moj otac kod Vošickog zarađivao tjedno koliko jedan profesor mjesečno (stanovao je u Dugoj ulici). Poznato je da je Vošicki objavio nekoliko stotina knjiga, a među njima i Miroslava Krležu, Augusta Cesarca, M. Begovića i druge.

Moj se otac rado hvalio da je kao slagar upoznao Krležu i Cesarca koji su dolazili Vošickom u tiskaru. Uvijek je isticao da se Krleža prema slagarima odnosio s poštovanjem i oslovljavao ih - poštovani meštre. Često je pričao kako je Krleža bio osjetljiv na tiskarske greške i kako bi ga, dok je slagao njegov tekst, gledao u prste (ne zaboravimo da su se knjige tada slagale ručno) i govorio: "Poštovani meštre, složite točno kako sam napisao". U jednom pismu Vošickom Krleža je napisao da ga slagarske pogreške žderu kao rak (1924.). Tako je i moj otac bio osjetljiv na slagarske pogreške jer, govorio je, kako je štampano, tako ostaje zauvijek. Govoreći o Krleži i Cesarcu, moj otac je isticao da je Cesarec razgovarao s radnicima o njihovim plaćama, teškoćama, životu, a Krleža ih je ispitivao (i zapisivao) kako se prezivaju. Tako se u Krležinoj pripovijetki **Bitka kod Bistrice Lesne** pojavljuje Štef Loborec. Tata je uvijek vjerovao da je Krleža "posudio" njegovo prezime.

Budući da sam u takvom ozračju odrasla i budući da je tata uvijek govorio da je Krleža najpametniji čovjek kojega je upoznao, silno sam željela čitati Krležine knjige. Išla sam u drugi razred tadanje koprivnič-